

IPOSTAZELE FEMINITĂȚII ÎN PROZA MARIEI MATIOS

Aliona BIVOLARU

В данной статье мы рассматриваем драматичный образ женских персонажей в прозе украинской писательницы Марии Матиос с точки зрения гендерной культуры, феминистской литературы и постколониальной теории.

Ключевые слова: постколониализм, феминизм, гендерная роль, постмодернизм

Numită de critici „a doua Lesia Ukrainka”, sau „Vasîli Stefanîk în fustă”, comparată cu Boris Akunin și George Sand, Maria Matios este una dintre cele mai cunoscute scriitoare din Ucraina. Toate epitetele cu privire la Maria Matios – „prima doamnă a literaturii ucrainene” sau „cea mai prolifică scriitoare ucraineană” - oferă indicii cu privire la statutul acesteia în cercurile literare ucrainene și scot în evidență valențele operei sale. Făcând parte din elita scriitorilor contemporani ucraineni, Maria Matios s-a născut într-o familie de huțuli din Cernăuți. Aceasta a absolvit Facultatea de Filologie a Universității din Cernăuți și primele sale versuri le-a publicat la 15 ani, iar prima nuvelă, *Юр'яна і Довгопол* (Iuriana și Dovgopol), în 1992, în revista „Kiev”. Membră a Uniunii Naționale a Scriitorilor din Ucraina (din 1986) și a Asociației Scriitorilor din Ucraina, câștigătoare a numeroase premii literare, printre care prestigiosul premiu Șevcenko (pentru *Солодка Даруся*/ Darusia cea dulce), Maria Matios este una dintre cele mai importante scriitoare postmoderniste și reprezintă vocea femeilor dintr-o societate patriarhală, tradiționalistă și post-colonială, așa cum este Ucraina secolului al XXI-lea.

Începând cu anii '90 ai secolului trecut, studiile de gen au prins amploare în Ucraina, deși a existat și în trecut o tradiție a mișcării feministe destul de puternică; în literatura ucraineană, primii adepți ai curentului modernist în literatură au fost femei, iar încercarea acestora de a moderniza cultura a avut o puternică susținere, bazată pe convingeri feministe care au făcut parte dintr-un program mai amplu de extindere a creației artistice. Olga Kobîlianska și Lesia Ukrainka au marcat sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea prin intermediul scrierilor lor; ele

însă au asimilat și au integrat experiențele literare ale predecesoarelor lor, precum: Marko Vovciok, Olena Pcilka, Ganna Barvinok, Natalia Korbîbnska.

Solomia Pavlîcenko¹ afirma că, odată cu acestea, s-a făcut auzită pentru prima dată în literatura ucraineană vocea inteligentă a femeii și, odată cu ea, ideea feministă. Aceste două scriitoare nu doar că au distrus imaginea patriarhală a femeilor impersonale care a dominat cultura națională în secolul al XIX-lea, dar au distrus și mitul privind pasivitatea sexului feminin, precum și slăbiciunea față de veșnica forță a sexului masculin.

Femeile, în principal excluse din viața politică și limitate la sfera privată a familiei, au rămas în mare parte invizibile în ceea ce privește marile scrieri, rezultate ale analiștilor și cercetătorilor de sex masculin, dar acest lucru nu înseamnă că femeile n-au avut „istorie” – mai degrabă se poate observa faptul că abordările tradiționale ale istoriei, care se concentrau mai mult pe conceptul de „descriere”, și nu pe cel de „teoretizare”, și care prezentau doar un singur punct de vedere (acela al masei, stereotipul), au dezavantajat în discursul istoriei grupurile marginalizate din care femeile făceau parte în mod cert.

Istoria femeii în contextul națiunii colonizate este marginalizată, atât ca istorie a femeii în sine, cât și ca istorie a subiectului colonizat. Chiar și în perioada post-colonială în care națiunea care fusese supusă colonizării și care își produsese propriul discurs istoric și pretindea un spațiu propriu, separat de cel al colonizatorului, istoria femeii tinde să rămână invizibilă. În acest context, lucrările scriitoarelor din țările postcoloniale constituie o sursă de informație foarte importantă, tocmai datorită faptului că acestea conțin esența discursului istoric feminin. Maria Matios, alături de alte scriitoare postmoderniste ca Oksana Zabujko, Evghenia Kononenko, Tatiana Malarciuk, scoate femeia din anonimatul pe care îl dictează marginalitatea și demonstrează relația dintre femeie și istorie în ceea ce privește o dublă opresiune – experiența feminină în perioada colonială (ca subiect colonizat și ca subiect caracterizat de gen (*gendered subject*)).

Incursiunea psihologică a Mariei Matios în sufletul feminin este în mod evident una diferită în comparație cu precursorile sale de la începutul secolului al XX-lea. Utilizând un instrumentar specific literaturii postmoderne, scriitoarea renunță la imaginea femeii emancipate, promovată de scriitoarele moderniste ca: Olga Kobîlianska și Lesia Ukrainka, și mai târziu de Oksana Zabujko, revenind la abordarea, aparent tradiționalistă a fatumului dramatic al femeii, care o urmărește

¹ Solomia Pavlîcenko, *Дискурс модернізму в українській літературі*, ediția a doua, Kiev, 1999.

de la naștere până la moarte. Maria Matios face o cercetare mai profundă a sufletului feminin decât un simplu „inginer al sufletelor umane”, metoda folosită fiind „cercetarea psihologică”, iar instrumentul este „scalpelul cu laser al neurochirurgului”¹.

Protagonista tipică a nuvelor Mariei Matios este femeia cu o soartă complexă și tragică, prezentată cititorului în momentele-cheie ale vieții: cel puțin o jumătate dintre eroinele sale sunt orfane, violate, singure, au copii cu dizabilități sau nu au copii, întrucât în mod frecvent eroinele Mariei Matios suferă de sterilitate (Severina din *Москалиця*/ Moscalița, Darusia din *Darusia cea dulce*, Larisa din *Щоденник страченої*/ Jurnalul executatei).

În demersul său narativ, autoarea pornește de la un conceptul de construire a textului, specific postmodernismului prin trimiteri intertextuale la scriitorii clasicii literaturii ucrainene; în aproape toate romanele sale, aceasta face o aluzie transparentă la baladele romantice ale lui Taras Șevcenko, *Катерина* și *Наймичка*/ Katerîna și Naimîcka, cum ar fi descrierea condițiilor care au precedat venirea pe lume a Severinei din nuvela *Moscălița*: de la violarea mamei sale, cu nume sugestiv Katerînka, de soldații ruși, până la moartea tragică a acesteia în apele râului în timpul unei inundații, povestirea concentrându-se în continuare pe soarta orfanei Severina. Deși Matios își conturează eroinele cu trăsături specifice scriitorilor clasici ucraineni, oferind protagonistelor aspecte contradictorii, aceasta pune accent pe variabilitatea sensurilor, prezentând cititorului diferite laturi ale personajelor. Nicio comparație cu predecesorii nu poate fi percepută ca un tot complex și nici nu pot fi identice pentru evaluarea autoarei.

În proza sa Maria Matios face un perpetuu joc între aspectele personale și naționale, concentrându-se în mod egal pe acestea, făcând permanent paralele între cele două fațete ale personajelor, feminin și masculin, extrapolând spre personal și național. Proiectat ca un mecanism care generează un spațiu discursiv în care atât problemele naționale, cât și problemele feministe sunt preluate și analizate, nuvelele Mariei Matios nu sunt nuvele feministe prin excelență, ci tratează o paralelă între trauma poporului ucrainean, asaltat în permanență de alteritate, dar și de trauma femeii într-o societate patriarhală, conservatoare, postcolonială care are încă o

¹ I. Solodcenko, *Драмы на фоне истории о творчестве Марии Матиос*, „Киевский телеграф”, nr. 52/ 2009.

identitate confuză. Astfel, prin feminitatea/maternitatea eșuată a Severinei, Darusei, Mariței se poate înțelege și eșecul Ucrainei ca națiune.

De asemenea, autoarea pune în valoare importanța auto- și hetero-identificării; personajele sale principale fiind permanent în centrul atenției comunității, datorită faptului că nu sunt ca toți ceilalți, sunt diferite.

Relevarea trăsăturilor „celuilalt”, ale „alterității”, se face printr-o contrapondere, explicită sau implicită, a imaginii de sine, a propriilor caracteristici individuale, locale, regionale sau naționale. Proiecția condensată a propriei colectivități cu care se identifică individul (indivizii) sunt auto-imaginile care stau la baza eșafodajului semi-mitic al conștiinței și identității naționale.

Prin contrapondere cu imaginea de sine (auto-imaginea) se cristalizează imaginea celuilalt, diferit de a noastră, deci a străinului. Aceste imagini au fost denumite hetero-imagini și se bazează pe aceleași mecanisme de construire a imaginii¹. De foarte multe ori eroinele Mariei Matios sunt în mod real sau doar se sugerează că ar fi de altă naționalitate, fiind încă un mod de a le sublinia unicitatea, Marița este din „înșorita Moldovă”, Severina nu este altceva decât „rusacicka” sau „moscaliță”, datorită originii tatălui pe care nu l-a cunoscut niciodată, deși ea nu știe un cuvânt în rusă, dar în schimb se descurcă să discute cu autoritățile românești dintre cele două conflagrații mondiale, fiindu-i alocate elemente autobiografice ale scriitoarei Maria Matios.

O temă dramatică întâlnită permanent la Maria Matios este maternitatea sau pseudo-maternitatea utilizată pentru reliefaarea refuzului paradigmei culturale anterioare, ca o altă caracteristică a postmodernismului, cum ar fi în cazul Mariței din *Мама Марица – дружина Христофора Колумба*/ *Mama Marița – soția lui Cristofor Columb*. În această nuvelă, Matios recurge din nou la un alt motiv din literatura universală, mitul lui Oedip, reinterprețându-l pentru a pune în valoare sacrificiul matern suprem făcut de Marița din dorința de a-și proteja și de a-și ajuta fiul Cristofor, chiar și cu prețul incestului. Finalul este previzibil pentru autoare, sinuciderea mamei în apele unui râu, simbol al curățeniei al spălării păcatelor, ce se regăsește aproape obsesiv în întreaga operă a Mariei Matios. La fel se poate interpreta și sinuciderea Matronkăi care renunță voluntar la fiica sa Darusea, indicând demoralizarea finală a femeilor ucrainene în calitate de soții și mame.

¹ Gheorghe Lascu, *Imagologia literară comparată. Câteva repere teoretice și metodologice*, în <http://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=2782>.

Literatura ucraineană tradițională cultivă imaginea mamei, ca tipologie protectoare care, în ciuda diferitelor regimuri politice și dezastrelor sociale, rămâne un refugiu de umanitate și credință în Hristos răstignit pentru păcatele omenirii. În schimb, Matios pune în prim plan femeia ca purtătoarea a sexului ei și nu ia în considerare posibilitatea identificării împlinirii sale în sânul familiei sau împlinirea prin maternitate¹. Dacă ar fi oferit personajelor sale oportunitatea de a-și pune în valoare identitatea feminină Maria Matios ar fi anulat conflictul între femeie și rolul de gen date de rolul de mamă, în care o femeie s-ar simți natural. Însă bucuria aceasta le este refuzată majorității protagonistelor autoarei, iar motivul acestei pierderi este de fiecare dată cauzat de bărbat, prezentat ca întruchipare a răului.

De asemenea, un rol important în drama personajelor feminine ale Mariei Matios, regăsit în principalele romane ale sale, *Darusia cea dulce*, *Jurnalul executatei* și *Майже ніколи не навпаки*/ *Aproape niciodată invers* este motivul copilului inexistent. Într-o altă nuvelă, *Будьте здорові, тату*/ *Fii sănătos, tată*, personajul feminin Petrunka are un copil imaginar. Fabricat din zdrențe, „copilul” reprezintă singura ei consolare. În romanul *Darusia cea dulce*, într-una din conversațiile vecinilor se menționează că orfana Darusia „purta rădăcinile săpate ale florii la piept ca pe un copil”, strângându-le la piept și cântându-i de parcă ar fi fost un copil”. Personajul principal din *Jurnalul executatei* urmărește creșterea unor castraveți: „le împletește hăinuțe” și i se pare că participă la creșterea copilului.

În multe dintre operele Mariei Matios apare și motivul avortului ca exprimare a eșecului maternității și imposibilitatea de găsim a unui echilibru. În romanul *Darusea cea dulce* Matronka regretă că a născut: „Mai bine aș fi scăpat de o asemenea pacoste sau aș fi născut-o mută”². În saga de familie *Aproape niciodată invers*, Teofila, victimă a violului, a încercat să avorteze, însă fără succes.

Eroinele Mariei Matios resimt durerea emoțională și fizică, pentru ele fericirea feminină nu poate fi concepută fără un sentiment al maternității, însă copilul dorit se dovedește a fi în plus, conform modelului construit de scriitoare în sensul paradigmei relațiilor de gen.

Plasându-și protagoniste într-o societate patriarhală și tradiționalistă, Maria Matios își forțează de la bun început eroinele să-și depășească condiția. Lupta

¹ P.V. Narciuk, *Марія Матіос: між традицією і стилізацією*, în vol. *Сучасна українська проза: Постмодерний період: Навчальний посібник*, Kiev, ВЦ «Академія», 2008, pp. 68–73.

² Titlurile romanelor, precum și citatele din opere sunt traduse de autoarea articolului.

lor cu tradiționalismul societății și superstițiile populare nu este una voită, ci este o luptă dramatică pentru supraviețuire, care de cele mai multe ori este pierdută odată cu întreruperea violentă / sinuciderea vieții protagonistelor.

Dihotomia feminin-masculin este prezentă mereu în opera scriitoarei, caracterizată însă prin absența bărbatului din acțiune, deși el reprezintă motivul primordial pentru tragediile protagonistelor. Într-un mod personal și inventiv, Matios atribuie bărbatului din romanele sale un rol demonic, care o condamnă la o viață nefericită de pe pământ. Chiar din alegoria titlului nivelei *Mama Marița – soția lui Cristofor Columb* se deduce clar acest lucru. Marița (Maria) face trimitere la Maica Sfântă a lui Iisus. În plus, conform apocrifelor, Maria este chiar soția lui Iisus, iar Cristofor Columb – descoperitorul Americii – a făcut posibil accesul la mituri și credințe păgâne, arhaice, precreștine. Din punct de vedere hermeneutic se încercă o uniune dintre Maria și Columb, adică dintre creștinism și păgânism. Astfel, Maria se întoarce într-o eră precreștină prin săvârșirea actului de incest. Și în cazul nuvelei *Moscalița*, reprezentanților NKVD-ului li se atribuie același rol diabolic cu care Severina luptă prin metode neortodoxe, de vrăjitorie.

Cu toate acestea, ideea care transcende în toate operele Mariei Matios este legată de căutarea permanentă a fericirii feminine care, în absența bărbatului, este imposibilă. Toate protagonistele sale așteaptă cu determinare și înfrigurare, până la moarte bărbatul, întruchipat fie de soț, de iubit, ori de tată.

În ciuda dramelor personale pe care le expun, vocile protagonistelor emană putere, forță și determinare, atribute specifice, în mod tradițional, discursului masculin. Într-adevăr, nu există nicio îndoială în ceea ce privește agentul activ în roman și, mai exact spus, cine este cel ce ocupă această poziție de control – bărbații sunt reduși la tăcere și transformați în obiecte pasive. Pe de altă parte, atitudinea „masculinizată” a protagonistelor intră în conflict cu dorința lor cea mai arzătoare – de a accede la fericirea feminină, de a forma o uniune și de a avea un copil. Se poate spune că, pe cât de independente și de egale în drepturi își doresc să fie personajele feminine, pe atât de dependente se dovedesc a fi.

Deși pentru acțiunea narațiunilor sale Maria Matios preferă comunitățile mici, de cele mai multe ori satele huțurilor, întrucât acolo se poate revela cel mai bine soarta dramatică a femeilor, neîmplinirea femeii și poziția sa oprimată, ce se poate explica prin rigiditatea normelor sociale general acceptate, este relevată și în *Jurnalul unei executate*, în care se descrie societatea ucraineană de la sfârșitul secolului al XX-lea – începutul secolului al XXI-lea. Dar nici în condiții moderne femeia nu se poate realiza, întrucât fericirea ei este cuantificată și măsurată de acel

„altceva” în termeni patriarhali și tradiționali: „Este, probabil, groaznic să-ți dai seama că ești bătrână și nimeni nu are nevoie de tine”.

Prin urmare, Maria Matios urmărește în proza sa soarta tragică a femeilor indiferent de societatea în care acestea trăiesc și în momente diferite din istoria Ucrainei. Ea oferă cititorului posibilitatea de înțelege condițiile vitrege în care a s-a dezvoltat identitatea națională a ucrainenilor, relevând momentele cheie din evoluția societății ucrainene, prezentând cu o frapantă sinceritate și profunzime regulile care guvernează relațiile sociale din Ucraina secolului al XX-lea – început de secol al XXI-lea. Din proza Maria Matios transpare faptul că egalitatea dintre sexe este doar mimată, iar evoluția opiniei sociale cu privire la locul femeii chiar a regresat în anumite privințe. Astfel, conflictul dintre rolul de gen și identitatea feminină în opera scriitoarei rămâne nerezolvată, aprofundându-se totodată drama destinului femeii.

Bibliografie

- Drozдовski, D., *Український жоржсандизм XXI століття* в „Дивослово”, 2009, nr 2, pp 61–62
- Evtušenko T.O., *Фразеологічна вербалізація визначальних рис менталітету у прозі В. Стефаніка і М. Матіос*, în *Наукові записи Бердянського державного педагогічного університету.*, 2014, випуск IV
- Gundorova T., *Після-чорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн*, Kiev, Критика, 2005
- Harciuk R.B., *Марія Матіос: між традицією і стилізацією*, în *Сучасна українська проза: Постмодерний період: Навчальний посібник*, Kiev, ВЦ «Академія», 2008, pp. 68–73
- Klimenko, V., *Дві Марії і вселенська печаль*, în „Україна молода”, 2005, 12 februarie, pp. 6–7
- Літературознавчий словник-довідник*, R.T. Gromiak, Iu.I. Kovaliv ș.a., Kiev, ВЦ «Академія», 1997, 752 p.
- Maatios, M., *Бульварний роман*, Lvov, ЛА «Піраміда», 2003, 188 p.
- Matios, M., *Вирвані сторінки з автобіографії*, Lvov, ЛА «Піраміда», 2011, 368 p.
- Matios, M., *Кулінарні фіглі*, Lvov, ЛА «Піраміда», 2009, 208 p.
- Matios, M., *Майже ніколи не навпаки*, Lvov, ЛА «Піраміда», 2007, 176 p.
- Matios, M., *Москалиця. Мама Маріца – дружина Христофора Колумба*, Lvov, ЛА

Romanoslavica LI, nr.4

«Піраміда», 2008, 64+48 pp.

Matios, M. *Нація*, Lvov, ЛА «Піраміда», 2007, 256 p.

Matios, M., *Нація. Одкровення*, Lvov, ЛА «Піраміда», 2006, 204 p.

Matios, M., *Солодка Даруся*, Lvov, ЛА «Піраміда», 2005, 176 p.

Matios, M., *Фушет від Марії МАТІОС*, Lvov, Кальварія, 2002, 338 p.

Matios, M., *Чотири пори життя*, Lvov, ЛА «Піраміда», 2009, 264 p.

Matios, M., *Щоденник страченої*, Lvov, ЛА «Піраміда», 2005, 192 p.

Pavlicenko, Solomia, *Дискурс модернізму в українській літературі*, ediția a doua, Kiev 1999

Pavliciko, D., *Бездня, куди страшно заглядати*, în „Літературна Україна”, 2005, nr 2, 20 ianuarie. p. 6

Pavlișin, G.Ia., *Традиційні та новаторські жанрові моделі у прозі Марії Матиос*, în *Наукові праці*. ed. 156, vol. 168

Solodsenko I., *Драми на фоні історії о творчестві Марии Матиос*, în „Киевский телеграф”, nr. 52, 2009

Webografie

Guzio, G.. *Марія Матиос: «В Україні мільйони чоловіків, але вони якісь такі «малолітні»* [Електронний ресурс]: <http://www.wz.lviv.ua/pages.php?ac=arch&atid=44607>.

Lascu, Gheorghe *Imagologia literară comparată. Câteva repere teoretice și metodologice*, în <http://phantasma.lett.ubbcluj.ro/?p=2782>

Matios, M., *Я не Стефаник у спідниці, я — Марія Матиос у спідниці*, www.review.kiev.ua/arcr.shtm?id=029

Matios, M., *Містер і місіс Ю-КО в країні укрів. Mr. & Ms. U-Ko in country UA /*, Lvov, ЛА «Піраміда», 2006